

O'ZBEK BOLALAR ADABIYOTINING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQALARI MASALASI

Ergasheva Ziyoda Jamshid qizi

BuxDPI I bosqich talabasi.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bolalar adabiyotining janriy tarkiblari haqida ilmiy-nazariy fikr yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *xalq qo'shiqlari, doston, ertaklar, afsona, rivoyat, sevish-sevilish, samimiyat, insoniylik, sabru qanoat, mehnatda fidoiylik, janr va hokazo.*

Xalq og`zaki badiiy ijodiyoti xilma-xil adabiy tur va janrlarda namoyon bo`lgan hodisa sifatida kishilik jamiyati tarixida ko`p vazifali ijtimoiy-estetik mohiyatga ega so`z san`ati hisoblanadi. U hamma zamonlarda ham o`z ijodkori bo`lgan xalqning orzu-armonlarini ifodalab keldi, qolaversa, xalqning o`z-o`zinigina emas, balki bolalarning ham ma`naviy-axloqiy jihatdan shakllanishlarida muhim tarbiyaviy vosita vazifasini bajarmoqda. Bolalar xalq ijodiyotidan ota-bobolarining hayot tajribasini, mehnat va kurash ilmini o`rganib kelayotirlar. Ular xalq qo`shiqalaridan, dostonu ertaklaridan, afsonayu rivoyatlaridan sevish-sevilish, samimiyat, insoniylik, sabru qanoat, mehnatda fidoiylik, eng muhimi, otalari yashab obod etgan Vatan tuyg`ularini idrok etish asnosida yurt erki va ozodligi uchun kurashgan buyuk ajdodlari To`maris, Shiroq, Spitamen, Muqanna, Temur Malik, Jaloliddin Manguberdi, Mahmud Torobiy va Amir Temurlarning jasoratlaridan saboq olmoqdalar, yashash va yaratish romantikasidan surur tuymoqdalar. Binobarin, xalq ijodiyoti qadim zamonlardan hozirgacha bolalar uchun ham ezgulikni qadrlash va yovuzlikdan nafratlanish sabog`i bo`lib, avloddan avlodga o`tgani sayin muttasil to`lishib, mukammalashib, og`izdan-og`izga ko`chgani sayin tobora sayqallanib, xalq milliy ruhini teranroq aks ettirgan holda asrlar davomida avlodlar ma`naviy-axloqiy vorisligini ta`minlab keldi, jamoa ijodi namunasi sifatida xalq zakovatini, iste`dodini va til boyligini namoyish etdi, xalq uchun o`zligini anglash, o`z tarixini sevish vositasiga aylanib qoldi, eng muhimi, yozma adabiyotning bunyodga kelishida genetik asos vazifasini bajardi. Bu silsilada bolalarning o`z folklori ham muayyan rol o`ynadi. Binobarin, bolalar folklori - kichkintoylar olami bilan kattalar dunyosining o`zaro uyg`unlashuvi oqibatida yuzaga kelgan o`yinlar, qo`shiqalar va musiqiy poetik janrlarning yaxlit bir tizimiga aylangan xalq og`zaki ijodiyotining o`ziga xos tarmog`idir.

Shunga qaramay, o`zbek bolalar folklori namunalarini to`plash, nashr etish va ilmiy-estetik qimmatini o`rganishga uzoq zamonlar e`tibor berilmay kelindi. XX asrning dastlabki choragi oxirlarida bu ishga kirishilgan esa-da, u uzluksiz jarayonga aylanmadi. Elbek to`plab, tartib berib 1937-yilda chop ettirgan «Bolalar qo`shig`i» to`plamidan O. Safarov tartib bergan «O`zbek xalq ijodi» seriyasida 1984-yilda bosilib chiqqan «Boychechak» to`plamigacha kechgan salkam yarim

asrlik uzilish ana shu fikr dalili bo`la oladi. O`zbek bolalar folklorini o`rganish 60-yillardan e`tiboran izchillasha bordi. Z.Husainovning «O`zbek topishmoqlari» (1966), G.Jahongirovning «O`zbek bolalar folklori» (1975), shuningdek, O.Safarovning «Bolalarni erkalovchi o`zbek xalq qo`shiqlari» (1983), «O`zbek bolalar poetik folklori» (1985), «Alla-yo alla» (1999), «Chittigul» (2004), Sh.Galievning «O`zbek bolalar o`yin folklori» (1998) singari tadqiqotlar tufayli bu izlanishlarning samaralari ko`zga tashlanadigan bo`ldi. Shuni ham aytish kerakki, folklorshunoslar orasida mavsum va marosim qo`shiqlariga munosabatda ularning ijodkori har qachon kattalar bo`lganini e`tirof etish bilan bolalarning bu sohadagi qo`shiqchiligini yo cheklash, yo tamoman inkor etish hollari ham mavjud. To`g`ri, marosimlarni kattalar uyushtirganlar. Ularning o`tkazilish tartiblarini ham, rasm-rusumlari va qo`shiqlarini ham kattalar ijod etganlari rost. Lekin unutmazlik lozimki, shu marosimlarning birortasi ham bolalar ishtirokisiz o`tmagan; hech bo`lmaganda, bolalar tomoshabin sifatida unga qatnashganlar va kattalar bajargan ishlarni ko`rgach, o`sha marosimni keyinroq o`yinda muqallid qilib o`zlari bajarganlar, shu muqallidlariga yarasha qo`shiqlarni to`qiganlari ham ayni haqiqat. Binobarin, bolalarning ham o`z marosim va mavsum qo`shiqlari yuzaga kela boshlagan. Bu jarayon davr o`tishi, turmush sharoitining o`zgarishi, yangicha ijtimoiy munosabatlarning tug`ila borishi tufayli u yoki bu marosimning tamoman yo`qolishi, yo shunchaki kattalar o`rtasida nufuzini yo`qotishi natijasida o`sha marosim bolalar o`yini yoki ijrochiligida yashash shakliga o`tishi bilan yanada chuqurlasha borgan. Bunday holatni «Boychechak», «Chittigul», «Binafsha», «Oppojon» kabi mavsum qo`shiqlari misolida yaqqolroq ko`rish mumkin. O`zbek bolalar folklori namunalari tabiatidan kelib chiqib, genetik asoslariga ko`ra uni uch qismdan tarkib topgan hodisa sifatida kuzatish mumkin:

I. Kattalar hamisha o`z farzandlarini o`ylab yashaganlar – mehnat va ijod bilan shug`ullangan. Bu jarayon ularda bola va uning taqdiri to`g`risida qayg`urish majburiyatining tobora chuqurlashuvi tarzida kechib, talay qo`shiqlarning to`qilishiga sabab bo`lgan. Ayniqsa, chaqaloqni parvarish etish mas`uliyati behad katta bo`lgan. Onalar ana shu murakkab mas`uliyatni zimmalariga olganlar: o`tkir zakovat, tadbirkorlik, beqiyos insoniy mehribonlik evaziga o`zlari goho tushunib, goho tushunmay, «bolalarni tarbiyalab o`stirish bilan mamlakatning kelajak tarixini, demakki, dunyo tarixini ham tarbiyalab etishtirganlar. Bu yo`lda qo`shiq ularga madadkor bo`lgan: bolalarini qo`shiq bilan uxlatganlar, yig`lasa-kuylab ovutganlar, erkalatganlar, hatto qo`shiq bilan chaqaloqqa daxldor marosim rasm-rusumlarni bajarganlar. Shu zaylda allalar, aytim-olqishlar, ovutmachochlar, erkalamalar, qiziqmachochlar va qaytarmachochlar yuzaga kelgan. Ularda erkalash leytmotiv bo`lgan. Shu sababli xalq og`zaki poeziyasining ana shu namunalari erkalash poeziyasi tarzida umumlashtirish va xarakterlash asoslidir.

Erkalash poeziyasi namunalari ijro maqsadi, o`rni va bola yoshiga munosabatiga ko`ra ikki guruhga ajraladi. Birinchi guruhga mansub qo`shiqlar bolaning beshikdaligi davri bilan chambarchas bog`liq, shu vajdan ularni beshik

qo`shiq-lari deyishadi. Allalar va etnografik mazmundagi aytim-olqishlar ana shunday xarakterga ega. Beshik qo`shiq-lari chaqaloq uch yoshni to`ldirgunigacha aytilsa, ikkinchi guruhga mansub qo`shiq-lar bola tug`ilganidan to 6-7 yoshga to`lgunigacha ijro etilsa-da, aslida ular beshik bilan bog`lanmagan onalik mehri tarovatidan bitilgan badihalardir. Bular suyish qo`shiq-lari bo`lib, erkalamalar, ovutmachochlar, qiziqmachochlar va qaytarmachochlardan tarkib topgan.

II. Kattalar bolalarning tabiatga munosabatini shakllantirishda ham faol ishtirok etadilar. Buning natijasida bolalar taqvim va uni ifoda etuvchi marosim qo`shiq-lari yuzaga kelgan. Bahor, yoz, kuz, qish mavsumlari bilan bog`liq bunday qo`shiq-larning bir qismi ijtimoiy-siyosiy taraqqiyot taqozosiga ko`ra kattalar repertuaridagi mavqeini yo`qota borib, yo tamoman so`nib ketgan, yo transformaci-yaga uchrab bolalar repertuariga ko`chib o`tib saqlanib qolgan. «Boychechak», «Chittigul», yo ramazonlar va hayitliklar shular jumlasidan hisoblanadi. Qolaversa, ibtidoiy ajdodlarimizning animistik va totemistik e`tiqodlari asosida shakllanib, endilikda o`sha mohiyatini yo`qotgan yalinchoq va hukmlagich janrlari bolalar repertuarida hamon faol yashamoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ahmadovich H. H., Amrulloevna S. D. XX ASR QISSACHILIGI TARAQQIYOTIDA FOLKLORNING LATIFA JANRI TA`SIRI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 302-304.

2. Ahmadovich H. H. Expression of Folklorisms in the Works of Ghafur Ghulam //European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630). – 2022. – T. 14. – C. 101-105.

3. Ahmadovich H. H. et al. BOSHLANG `ICH SINFLARDA O `ZBEK QISSALARI TAHLILINING INNOVATSION USULLARI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 350-352.

4. Ahmadovich H. H. et al. O `RXUN-YENISEY BITIKLARIDA TALIM-TARBIYA TO `G `RISIDAGI FIKRLARNING YORITILISHI VA ULARNING TARBIYAVIY AHAMIYATI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 349-350.

5. Ahmadovich H. H. et al. IJODIY TOPSHIRIQLAR O `QUV MOTIVLARINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 293-294.

6. Ahmadovich H. H. et al. BOSHLANG `ICH TA`LIMDA O `ZLASHTIRISH JARAYONINING PSIXO-DIDAKTIK ASOSLARI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 332-334.

7. Ahmadovich H. H. et al. O `QUVCHILARNING BILUV FAOLLIGINI OSHIRISHGA QARATILGAN DARSDAN TASHQARI ISHLAR VA ULARNI TASHKIL ETISH METODIKASI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 343-345.

8. Ahtamovich H. H., Shixnazarovna J. A. O 'QUVCHILAR O 'ZLASHTIRISH DARAJALARINI TASHHISLASH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – С. 306-309.

9. Ahmadovich H. H., Aminovna A. S. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QISH DARSLARIDA DIDAKTIK O 'YIN VA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – С. 100-102.

10. Ahmadovich H. H., Amrulloevna S. D. RUNN BITIKLARI AXLOQ VA VATANPARVARLIKNING YUKSAK NAMUNASI SIFATIDA //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – С. 248-250.

11. Ahmadovich K. H., Bahridinovna S. G. Development and practical application of acmeological technologies of student assessment diagnose //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – T. 11. – №. 6. – С. 141-145.

12. Ahmadovich K. H., Zokirovna Z. A. G. THE PROBLEM OF HUMAN EDUCATION AND MORALITY IN FOLKLORE //Gospodarka i Innowacje. – 2022. – T. 25. – С. 133-137.

13. Ahmadovich K. H., Nodirkulovna A. I. Theory of Fairy Tales in Primary Grades, The Nature of the Fairy Tale Genre //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – T. 3. – №. 7. – С. 130-133. Хайтов Х. Адабиётда кулгидан фойдаланиш анъанасининг асослари //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 3/С. – С. 49-52.

14. Хайтов Х. А. ЛЎЛИ НОМИ БИЛАН БОҒЛИҚ ЛАТИФАЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //Интернаука. – 2021. – №. 17-4. – С. 51-52.

15. Hayitov H. A. QUSHLARGA IBRAT-HAZRATI XIZR! //Интернаука. – 2020. – №. 12-3. – С. 72-73.

16. Khoja o'g'li T., Ahmadovich K. H. Advanced Characteristics of the Tradition of Using Uzbek Folk Humor Art in Written Literature //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – T. 3. – №. 9. – С. 1-4.

17. Khaitov H., Amonova S. ЎЗБЕК ҲИКОЯ ВА ҚИССАЛАРИДА КУЛГИ МАДАНИЯТИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – T. 1. – №. 2. – С. 140-144.

18. Ahtamovich H. H., Shixnazarovna J. A. O 'QUVCHILAR O 'ZLASHTIRISH DARAJALARINI TASHHISLASH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – С. 306-309.

19. Axmadovich X. X. et al. ENG QADIMGI MA'RIFIY YODGORLIKLARNI O 'RGANISHNING AHAMIYATI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – С. 281-285.

20. Хайтов Х. А. ҒАФУР ҒУЛОМНИНГ ХАЛҚ ЛАТИФАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МАҲОРАТИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 3. – С. 679-687.

21. H H Akhmadovich Khoja nasriddin afandi as people's hero . AKADEMICIA : AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL 11(2).1562.

22. 3.T. Khoja o'g'li, K H Ahmadovich Advanced Characteristiks of the Tradition of Using Uzbek Folk Humor Art in Written Literature. Amerikan Journal of Social and Humanitarian Research 3 (9).1-4.

23. 4.K K Akhmadovich, NS Ubaydullayevna THE PRACTICAL SIGNIFICANCE OF EDUCATIONAL INTEGRATIONS IN THE FORMATION OF INDEPENDENT WORK IN PRIMARY GRADES.Conferencea, 66-75..

24. 5.K K Akhmadovich, O B Togmurodovich NEW STAGES AND PRACTICAL CONDITIONS FOR CREATING NATIONAL TEXTBOOKS AND ALPHABET BOOKS.Conferencea, 54-58.

25. 6.K K Akhmadovich, SG Badriddinnovna THE CONCERT OF READING, SPECIAL FEATURES OF CHILDREN'S READING E Conferencea,28-33.

26. 7.KK Akhmadovich, N O Alisherovna THE AESTHETIC VALUE OF LINGUISTIC FLORIONYMS IN WORKS OF ART IN AROUSING LAUGHTER 59-63.

27. 8.K K Akhmadovich, O B Togmurodovich THE ISSUE OF THE CONTENT OF EDUCATION IN THE HISTORY OF THE PEOPLES OF THE EAST Conferencea, 95-101.